

יועילו לו צעדיו, כשהרכבת נוטלת אותו לכיוון ההפוך... אם זה כיוון החיים, רמת חיים חומרנית גבוהה, איך ניתן לשאוף להתעלות בתפילה ובלמוד, הרי הכיוון הכללי הוא הפוך..."

(מתוך מאמר תורני)

"ולשום ענין אחר אין אחיזה במוחי!"

"... עד שאדם מתפלל שייכנסו דברי תורה לתוכו, יתפלל שלא ייכנסו מעדני עולם לתוך מעיו" ("דוח חיים").

אחד מתלמידי רבי דוד רפפורט, בעל ה"מקדש דוד", סיפר כי נכנס פעם לבית רבו בחנוכה, והרבנית הזמינה אותו לטעום מן הלביבות של חנוכה. העיר רבי דוד: "יודעים אתם, גם אני הייתי רוצה להסיח דעתי לרגע מלימודי ולחשוב על לביבות. אבל מה אעשה ומוחי הוגה בתורה ללא הפסק, ולשום ענין אחר אין אחיזה במוחי - אפילו לרגע קל!"

(מתוך מאמר לדמותו)

אוצר החכמה

לימוד מתוך עוני ודחק פותח את מעיינות החכמה

"... אמנם מי שהוא עשיר... אז טוב לו, בתנאי שלא ייכנס במחיצת ריבוי התענוגים" ("מדרש שמואל").

בעודו צעיר לימים, ביקר הנצי"ב מוולוז'ין את רבי שמואל שטראשון מוילנא, הלא הוא הרש"ש. שאל הרש"ש את הנצי"ב על מקום קשה בדברי התוספות, שלא מצא לו יישוב. עיין הנצי"ב בדברי התוספות וביארם על-אתר בהארה קטנה וקולעת. הדברים מצאו חן בעיני הרש"ש, והוא מביאם בשם אומרים בהגהותיו וחידושי למסכת יבמות (פא, ב) בתוספת המילים: "ושפתיים יישק".

מופתע מתשובת הנצי"ב, שאלו הרש"ש: ומדוע לי לא נתגלו הדברים? השיבו הנצי"ב: "זהו משום שכבודו לומד תורה מתוך הרחבה, בעושר ובכבוד, ואני עמל בלימוד התורה מתוך דחק ויגיעה רבה. כאשר קונים את התורה ביגיעה ובמאמצים, מתוך עוני ודחקות, נפתחים לאדם מעיינות אחרים..."

(מקור מוסמך)

"חסורי מחסרא - והכי קא תני"...

אוצר החכמה

"לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה" ("מחזור ויטרי").

בדרך צחות, כותב רבי יצחק עראמה, בעל ה"עקידת יצחק":

"חסורי מחסרא, והכי קא תני" - כאשר האדם נמצא במצב של חיסורי מחסרא (=חסרון ממון), "הכי קא תני" - כך אפשר ללמוד ולהתעלות בתורה.

להלן כמה תיאורים מחייהם של גדולי ישראל שאף בעת עוניים ומחסורם, וביתר שאת בעת זו, זכו לעלות ולהתעלות בתורה:

אוצר החכמה

מסופר על רבי אריה לייב הכהן הדר, בעל "קצות החושן", שכשימש כרב בעיירה "ראזינטאו" חי שם בדוחק רב. קרש רחב שהיה מונח על חביות שימש לו בתור שולחן. בביתו, שחלק ממנו היה שקוע באדמה, שרר בחודשי החורף קור איום, והיה מוכרח לישב כל הזמן על מיטתו מכוסה בסמרטוטים כדי לחמם מעט את גופו שיוכל לעסוק בתורה. מסופר, שמתוך הקור העז בביתו, היה הדיו בקסתו נקפא עד שהוכרח לחממו בגופו תחת הכר שלמראשותיו. ובדיו זה נכתב הספר "קצות החושן".

(תולדותיו - בהקדמה ל"שב שמעתתא")

בצעירותו, למד מרן הסטייפלר תורה מתוך הדחק ולא היה באפשרותו לקנות ספרים. הוא חיפש בגניזה ספרים ישנים וכרכם בעצמו. ספר שו"ת רבי עקיבא איגר שברשותו הוא 'צירוף' של שני ספרים שחסרו בהם דפים והוא עשאם ספר אחד שלם. בספרים שחסרו בהם דפים השלימם בכתב יד...

ועוד סיפר, שבישיבה בנובהרדוק היה ספר "מחנה אפרים" אחד ושו"ת רעק"א אחד וקצות החושן אחד, והיו לומדים בהם בזה אחר זה, והיתה אהבת תורה נפלאה.

(מתוך מאמר לזכרו)

מסופר על רבי שמעון יהודה הכהן שקופ:

"שש שנים רצופות עשה בוואלוז'ין. ומתוך עניות גדולה עמל פה רבי שמעון על תורתו, מתוך דחקות וחיי צער, שקשה לתארם. אפילו הצרכים האנושיים ההכרחיים ביותר חסרו לו. מעשה ונפרמו סוליות המנעלים אשר לרגליו, ומתוך שלא היתה

פרוטה בכיסו לשלם לסנדלר דמי תיקונים, נאלץ לקשור את הסוליות למנעלים במשיחה דקה והמשיך לנעלה בצורה זו. הוריו הנלבבים, למרות רצונם הטוב, אפסה מטבע מכיסם כדי לתמוך בו.

"ברם, לא היה בתנאים חומריים מדכאים כאלה להעכיר את רוחו או להפריעו משקידת התורה. רבי שמעון עצמו הדגיש כל ימיו, שלמדות הסבל והרעב, הרי היו לימודו בוואלוז'ין 'השנים היפות ביותר בחייו'. אחרי עידן ועידנים, כשהביא את בנו הגדול רבי משה־מרדכי ללמוד בוואלוז'ין, הצביע רבי שמעון לעיניו על מקומו בספסל הישיבה ואמר:

"ראה, בני, במקום זה התענגתי במשך שש שנים רצופות את העונג הגדול ביותר בעולם".

(ספר היוכל לכבודו, ע"פ "רבי שמעון ותורתו")

אוצר החכמה

"העונג היחידי הוא לי לעשות רצון קוני"

"לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה" ("מחזור ויטרי").

מספר אחד ממקורביו של מרן רבי יעקב ישראל קנייבסקי:

"לפני כמה שנים ביום חם במיוחד, אמר לי מרן הסטייפלר שהיום חם מאוד. ניצלתי ההזדמנות, ואמרתי לו, שאני יכול לסדר עוד היום מזגן בחדר.

"צחק ואמר: אני מהדור הישן, אני לא צריך כלום... שם בדירה השניה של הבת, יש 'דעייער וואס בלאסט'... (מאוורר שעושה רוח), אני, גם זה אני רוצה...

"וכשסיפרתי זאת לבנו רבי חיים, אמר לי שפעם בא אחד מחו"ל עם מזגן, ואמר שבכמה דקות יכול לסדר מזגן, ושילח אותו עם המזגן...).

"ושוב ניסיתי והצעתי לו שיבוא לנוח לבאר שבע, ואדאג לכל צרכיו בע"ה, כי בלילות יש שם אוויר טוב. חייך ואמר לי: 'המנוחה שלי היא כאן בשולחן ליד הגמרא...".

(מתוך "שיחות חיים" לרבי נתן איינפלד)

באיגרותיו, כותב מרן בעל ה"חזון־איש":

"בהיותי שבור ורצוף כל הימים ולא זכיתי לשום עונג מתענוגי־החיים נוסף לכאבי הגוף ושבירתו כל הימים. העונג היחידי הוא לי לעשות רצון קוני".

("קובץ איגרות")

"תורה שלמדתי באף - היא שעמדה לי"

אוצר החכמה

"לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה" ("מחזור ויטרי").
אוצר החכמה

שנינו: "אמר רבי עקיבא: שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באיטלים של עימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל..." (וכריתות טו, א) ואמרו שם התוספות: "להודיע שבחם, שאף-על-פי שהיו טרודים - היו עוסקים בדברי תורה".

נמצינו למדים, כי על האדם להיות מוכן תמיד לעבודה וללמוד תורה, כמו חיילי הצבא שעומדים תמיד במצב 'הכן' כלפני מלחמה, שאין להם באותו הזמן שום מפריע - לא אכילה ושתייה, לא שינה ולא שום מצב אחר.

וכן הוא - מוסיף ואומר **רבי נתן וכטפויגל** - לעניין קניין התורה. אי-אפשר להשיג את מעלותיה אלא אך ורק מי שמוכן תמיד ללמוד תורה, ואין לו שום מצב שיכול להפריעו מלימוד התורה.

("קובץ שיחות")

על מרן רבי יצחק זאב סולובייצ'יק מבריסק מסופר:

תחת אימת ההפצצות בוורשה, כאשר נחבא שם בפרוץ מלחמת העולם, **הרצה לבניו מערכה בעניין מחיצות ודפנות סוכה**, שהתחדשה לו בעיון הלכה בעיצומה של הפצצה כבידה (ומידושו זה נדפס בקונטרס המיוחד לענייני קה"ח, יומא, סוכה)

וכאשר עבר בדיקות רפואיות מסובכות בבית-החולים "ביקור חולים", ביקש לפתע שיביאו לו בדחיפות עט ונייר, כשהוא מסביר שברגעים אלו עיין בהלכה מסויימת שנתחדשה לו דרך בביאור הדבר, והוא מבקש להעלות את הדברים על הכתב, פן ישכחם בטירדת הטיפול הרפואי.

וידוע, כי בעת שנמלטו פליטי הישיבות לעיר ווילנא בשנת ת"ש, אמר שם הגרי"ז שיעורים סדירים "על הדף", כשרבים מתדפקים על דלתו. טעמם הטוב של שיעורים אלו, שנאמרו בימי אימה וזעם, במצור ובמצוק, נשאר עד היום בפיהם של שומעי-לקחו באותה תקופה. מקובל, כי היו אלו השיעורים הטובים ביותר שנאמרו על-ידי הרב, בבחינת **"תורה שלמדתי באף"**.

מרן הגרי"ז עצמו אמר פעם, כי השיעורים בוויילנא היו טובים יותר מן השיעורים בירושלים. גם כאן הוא אמר לפעמים במצבים קשים, אך שם זה היה הרבה יותר.

אברהם

הוא נהג לומר על כך את הפסוק: "נותן ליעף כח, ולאין־אונים - עוצמה ירבה". שם, בוילנא, היה זה בבחינת "אין אונים", ולכן זכינו ל"עוצמה ירבה". כאן זה "רק" בגדר "הנותן ליעף כח", אך אין זה בדרגת "לאין אונים עוצמה ירבה".

(פתוך מאמר לזכרו)

כך כותב רבי יחזקאל אברמסקי, על הוצאתו־לאור של ספר הזכרון למרן רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי מווילנא, שנעשתה בעיצומם של ימי מלחמת העולם השנייה: ^{אוצר החכמה} "בגשתי אל עריכת ספר הזכרון הזה, נדמה לי בדמיוני שהנני שומע אחרי קול רעש גדול של מתלוננים: האם בשעת־חירום כזו שענינו ראות בלהות־האבדון והשפלים הנוראים הנעשים בנו, אתם עסוקים בנגעים ואהלות? האם בעת שפלות כבודנו ומיעוט ערכנו, בשעה שכל היקר והקדוש לנו נרמס ברגל גאוה, ואלפי רבבות בני עמנו נהרגים, נשחטים ונשלכים אל כבשונות של אש, וכל אחד מאתנו נושא בליבו מצוקות אשר תקצר יד רשע להוסיף עליהן - אתם מטפלים בשאלות מופשטות, כאילו בשעה טובה של קורת־רוח אנו חיים?

"תלונה זו קול ענות חלושה היא, של חלכאים אכולי הספקות ומזי היאושים, אשר נתיאשו מן הגאולה. מהומת המלחמה לקתה אותם בכפלים בחומר וברוח, וחסרה להם הבטחה הנפשית לקיום ולתפיסת הקיום, והם מתחילים להתנווד עייפים ויגעים, כשהם שרויים בצער ובתוגת השממון. אנשים כביר־רוח בעלי אמונה תמימה, שיש להם בטחון אמיץ שסוף הנצחון לבוא וישראל יעשה חיל כמקודם, אינם מוותרים על שום עלילה רוחנית אפילו בשעת צחצוח חרבות.

"הספר והסייף ירדו כרוכים מן השמים. זה לעומת זה עשה ד'. כנגד הסייף הממית - הספר הוא סם החיים המעמידנו ומקיימנו, והנותן לנו כוח להמשיך דרכנו דרך החיים באומץ ובבטחה. כנגד החרב - אשר כשמה כך היא - ההולכת ומחרבת את העולם, הספר הוא 'ספר היצירה', הבונה עולם חדש תחת העולם ההרוס. הודות לאותו הספר העתיק נשתמרו בני־ישראל בגלותם עד עתה וילכו וישתמרו גם לעתיד. בכוחו רכשנו לנו כשרון של קיום נצחי, מבלי שנהיה תלויים בתנאי קיום ארציים, ולא כפקודת כל העמים שאין כבר זכר למו, יפקד ישראל שמקור חייו הוא בקרבו, והוא חי, מתפתח, פורח ומשגשג מאליו.

"דוד המלך, שתהילת גבורתו מלאה הארץ, שם לו לימוד החוק והמשפט בראש כלי מלחמתו, ובשירתו אשר שר ביום הציל ד' אותו מכף כל אויביו הוא תולה את נצחונו לא בכלי זיינו, אך בזכות 'כי כל משפטיו לנגדי, וחוקותיו לא אסיר מני'.

ובשעה שהידיים ידי עשיו וישמעאל נטו עלינו את חרבם במסעות שונים להכחידנו מגוי, הרים כנגדם רבינו משה בן־מיימון את 'ידו החזקה' בספר משנה תורה שלו, וגברה ידו הרוחנית על כפות האוייב, ועם ישראל חי וקיים..."

(הקדמה לספר הזכרון לרבי חיים עוזר מוילנא)

בהקדמה לספר "בית אהרן", מתאר המחבר, **רבי אהרן וואלקין**, באילו תנאים קשים ואיומים חיבר את מיטב יצירותיו התורניות:

"- - - מה אומר ומה אדבר אנוכי בתקופה האיומה והנוראה שעברה על כל ארצות אירופה בכלל, ועל מדינתנו עירנו ועלי בפרט זה שמונה שנים של מלחמות גדולות ונוראות שוד ושבר, גזירות ורדיפות, גירושים וטלטולים, צרות ומצוקות אין מספר, אלפי רבבות משפחות ישראל נהרסו עד היסוד, גורשו מארצם, מעירם ומבתי מסחרם ונתפזרו לארבע רוחות השמים, ערי ישראל היו לחרבה, ארצנו שממה, בחורינו לטבח הוכרעו, זקנינו ונכבדינו לשבי הובלו ובבתי האסורים מקומם, דבר חרב ורעב נורא, שבי ומשחית, מגיפה ופגע רע, כל מחלה, כל תקלה, כל גזירה רעה וכל מיני פורעניות, מה שאין הפה יכול לדבר ואין המוח יכול לחשב, לא פסקה מעלינו ומעל כל בני בריתנו. כל העולם טובעים בים של דם ואש, וכל מכה אשר לא כתובה אשר מימי עולם לא היתה כמוהו ואצל כל העולם. רק פתגם החכם מכל אדם שגור על לשונם 'ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר חיים הם עודנה' באשר רק השאול והקבר הוא הבית מנוס ומפלט היחידי מהצרות האיומות הללו.

"והגענו לזה אשר החיים מקנאים קנאה גדולה במתים אשר כבר מתו, שהמוות הצילם מכל התלאות הצרות והעינויים הללו. ודברי המדרש רבה על הפסוק 'וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד' - זה המוות' אנו מבינים אותו בלי דרשות ופלפולים, רק כפשוטו והווייתו ממש, כי רק המוות המר הזה נחשב לפנינו להפודה ומציל היחידה לגאלנו מאת כל המון הצרות הגזירות והרדיפות ורק השאול והקבר הוא הבית מנוס ומפלט אשר שם ינוחו חללי רעב, דבר חרב וכל גזירה רעה, ורק המתלונן בקבר בצל שדי תחת כנפי שמו יתברך הוא רק הוא ימצא סתר ומחסה, לא כן האנשים אשר עוד נשמה באפם, חיים באין מגן ומחסה ובאין שום הגנה מכל צד, איש את רעהו חיים בלעו.

"ולא רק גווייתנו, בתינו ובתי מסחרנו היו לשמה ולביזה, כי־אם גם לוקינו בכפליים - שריפת נשמה והגוף כאחד, עמדו על ישראל להשכיחם תורתנו ולהעבירם

מחקי דתנו, ולא רק בתי המדרש והישיבות נתרקנו כי גם תינוקות של בית רבן גורשו מבתי חדריהם. עת צרה היא ליעקב אשר מימי היותה לגוי לא נשמע כמוה.

"ומי האמין לשמועה אשר לעת כזאת שכל הלבבות נטמטמו והמוחות התבלבלו והצטמקו רק בארבע אמות של חתיכת לחם ונזיד עדשים במה להחיות נפשם ובהשגת טלאי במה לטלות סנדליו המטולאות, רוח עושים נסכה על הגוי כולו, הלבבות שבורות, ורק על פת לחם יבש יתאמץ גבר, ולית מחשבה תפיסה כלל בשמעתתא דבעי צילותא. ועלי גברו חסדי ד' יתברך להושיבני בארבע אמות של הלכה לבנות לי במשך הזה של שנות המהומות עד שלוש 'בתים' גדולים ומרווחים נוסף על אותן השני בתים על מסכת בבא מציעא וכתובות שבניתיים מכבר, הבית האחד הוא אשר תראו יצא הדור ומתקן מבית הדפוס היום ועוד שני 'בתי אהרן' על מסכת גיטין וקידושין גמורים ומשוכללים טמונים עוד תחת ידי מבלתי יכולת להדפיסם. וזולת הבתים הללו עוד שוש אשיש בד' תגל נפשי באלוקי כי הלבשיני בגדי קודש וחושן אהרן נתן על ליבי לגמור היום את חיבורי הענקי על חושן המשפט אשר בשם 'חשן אהרן' קראתיו, רב ערכו איכותו וגדול בכמותו חלק הזה לבד מחזיק כשני מאות דפים גליוני הדפוס.

"ואם-כן, אחרי כל אלה כמה מעלות טובות למקום עלי, ואילו פי מלא שירה כים אין אני מספיק להודות לך ד' אלוקי על כל החסדים שעשית עמדי במשך ימים אלה, מבית האסורים פדיתני ואשר גם אנכי לוקחתי בשבי בשביל עלילה, חטאת הקהל הוא, ברעב זנתני, שב שני הוי כפני אשר אמות רחמניות בשלו ילדיהן ואבא שלי לא הגיע, מחרב הצלתני ומדבר מלטתני אותי ואת ביתי אשר כל התקופה הנוראה הזאת עברה עלינו בשלום, ותגדל עוד חסדך עמדי לבנות לי בתים נאמנים בישראל ולחדש חידושים באורייתא וכותלי בית האסורים יוכיחו בשעה שגם עלי עבר כוס התרעלה להיות יושב כשבוי בצל קורתם גם שמה ספרי וזייני עלי, וגם שמה ישבתי נגדה נא המון כל האסורים הרוצחים והגנבים וכל ארבע אבות מזיקים וכתבתי את חיבורי. ואם כך, הנני מוצא עצמי מחוייב להודות ולהלל לד' על אשר נסיון העוני והייסורים לא העבירני מדעת קוני ותקופת החושך הנורא לא עיוורה את עיני מראות נכוחה ויצאתי ממנה שלם בגופי שלם בתורתי".

(הקדמה ל"בית אהרן", בבא קמא)

לאחד מתלמידיו, סיפר פעם רבי איסר זלמן מלצר:

"את חידושי התורה בהלכות 'נזקי ממון' אשר בראש ספרי 'אבן האזל' חידשתי והעליתי על הכתב כאשר הייתי ביער בסביבת סלוצק והתחבאתי מפני השלטון הקומוניסטי אשר רצו לאסרני".

הוסיף וסיפר רבי שמעון זלזניק:

"מעשה, באחת מן הרדיפות אשר השלטון הקומוניסטי רדף אותו וביקש לאוסרו, נאלץ רבי איסר זלמן להתחבא במשך מספר שבועות במרתף.

"באותם ימים, בעת היותו במרתף, הייתה ברשותו מסכת זבחים בלבד. הוא למד אז מסכת זו עשרות פעמים".

¹⁴⁶ [אוצר החכמה]

("בדרך עץ החיים")

במלחמת העולם הראשונה, באותו היום שהגרמנים התקרבו לעיר "קלם", הרוסים עמדו לעכב את רבי אליהו לאפיאן ותלמידי ישיבתו. פרצו קרבות בתוך העיר ממש ופגזי התותחים נפלו בתוך העיר. כמה מאנשי העיר אף נפצעו. במצב מסוכן כזה עזבו רוב אנשי העיר את המקום, מי ברכב, מי ברגל, חלקם למרחקים וחלקם לסביבות הכפרים, עד יעבור זעם.

רבי אליהו לאפיאן התחיל באותו יום להגיד את שיעורו לפני התלמידים כרגיל. כשהקרבות התקרבו לתוך העיר, ריכז אותם בדברי עידוד ומוסר בסיפור הגמרא על רבי עקיבא ופפוס, הנוגע ללימוד תורה בכל מצב - "אם במקום חיותנו כך וכו'" וברכות סא, ב, ועודד את התלמידים, שהמקום הכי בטוח הוא על-יד הגמרא. בגבורה עילאית החזיק מעמד עם התלמידים שרובם היו מחוץ לקלם, ולא זז ממקומו עד עבור הקרבות.

¹⁴⁷ [אוצר החכמה]

(הקדמה ל"לב אליהו")

על רבי דוב בעריש וידנפלד מטשעבין, מסופר:

"ארבע אמותיו של הלכה קנו לו את עולמו בכל אחת מתחנות נדודיו. לכל מקום שגלה רבי דוב בעריש גלתה תורתו עמו. כיון שהגיע ליער הסיבירי '54 סוויירדלובסק', מחנה של עובדי כפייה, בידיים ריקות כמעט, בלא חפצים אישיים, בלא ספרים, מיד התיישב לעסוק בתורה. בפתחת חלק שני מ'דובב מישרים' הדפיס מחידושיו בעת ההיא, ובכל תקופת גלותו, פלפולים ותשובות בהלכה שהיה רושם על גזירי-עצים, או על פיסות נייר-אריזה, וקרעים של שקי-מלט שהתגלגלו ביער על-פני האדמה. במקום לנצל את העץ והנייר לחימום ביקתתו, המכוסה שלג סיבירי, חש הוא חום כאשר כתב חידוש נוסף.

"בראש החידושים כתב למזכרת: 'לחיבת הדברים שנתחדשו לי בימי גלותי, בהיותי מטולטל נע ונד בימי המלחמה במדברות ויערות, מחוסר ספרים, הנני קובע להם

מדור בפני עצמו - ומודה אני לד' יתברך שהוציא ממסגר נפשי וזכיתי לעלות לארצנו הקדושה'. החידושים מעידין, כעיסה על נחתומה, שצלילות דעתו לא סרה מעליו אף בתנאים הקשים ביותר".

(מספר הזכרון "זכר שלמה")

יום לפני שפרצה מלחמת תשכ"ז, כשענני המלחמה כבר הקדירו את השמים, היה רבי נחום פרצוביץ עסוק באמירת שיעורו הכללי בהתלהבות כדרכו. לפתע נשמעו יריות ואזעקות אזהרה. הכל ירדו אל המקלט המאולתר. פחד עז בלבבות וחרדה מפני הבאות.

הכל מצפים שיאמרו תהילים בציבור. אבל רבי נחום... ממשיך את השיעור בנקודה בו הופסק... אפילו אינו חוזר על המשפט האחרון. כאילו מאומה לא אירע. השיעור נפסק לרגע, ועתה ניתן לסיימו...

ובעת ההפגזות, כאשר נפל פגז בבני הישיבה, התחוללה מהומה במקלט. הבחורים רצו בחרדה וייאוש על פניהם - מה לעשות?

רבי נחום יושב בפינתו, מתכופף אל היושב לצידו ושואל: "כסבור אתה שהערבים הגיעו כבר עד לכאן ממש - מסתמא לא... ובכן, מה אומר רש"י...", וממשיך בלימודו כאילו לא אירע דבר...

וביום ראשון שלאחר מכן - לאחר שבוע של אימי המלחמה - הכל מסופקים האם יאמר שיעור במצב שכזה. אך רבי נחום עולה על הבימה ואומר שיעור בסוגיה קשה, סוגיית "יד לקידושין", סוגיה עליה לא אמר שיעור כללי מעולם...

(מתוך מאמר לזכרו)

בספרו "חזון יחזקאל" על מסכת פסחים, שיצא לאור בחודש ניסן תשל"ד, חצי שנה אחרי מלחמת יום הכיפורים, כתב רבי יחזקאל אברמסקי דברים עמוקים ביישוב קושיית התוספות על דברי הגמרא (פא, א) בסוגיית "שומרת יום כנגד יום". בסיום הדברים שם חקק בספר לדורות עולם: 'כתבתי בימי המהומה של מלחמת יום הכיפורים!'

כפי הנראה כתב זאת כדי להודות ולהלל לד' יתברך שגם 'בימי מהומה של מלחמת יום הכיפורים' סייע בידו להגות בתורתנו הקדושה בעומק העיון בעניינים עמוקים.

(פניני רבינו יחזקאל)

“תורה הבאה לאדם מתוך צער אינה דומה למה שלומד מתוך תענוג”

“אין דברי־תורה מתקיימים... כלומדים מתוך עידון... אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד...” (שו”ע יו”ד רמ”ו, כ”א).

רבי צבי פסח פראנק כותב באחת מאיגרותיו:

“קבל באהבה את צער גלותך ונדודיך הרחק מאתנו אשר מאוד ליבי יהמה ועיני זולגות, אבל עליך לדעת כי תורה הבאה לו לאדם מתוך צער אינה דומה למה שלומד מתוך תענוג, וכבר דרשו חז”ל כי העיקר הוא היגיעה והצער שסובל האדם בשביל התורה, ומי שמקיא על התורה חלב שינק משדי אמו היא שעומדת לו לאדם לנצח, והכל הוא לפי רוב היגיעה והצער. מי שמרגיש בנפשו שנתייגע ונצטער על התורה, ליבו בטוח שקנה לו קניין התורה ואושר הנצחי ילווהו בכל אשר יפנה.”
(“שביבי אור”)

עיקר הצלחת התורה תלוי ביגיעה ובצער הכרוכים בה

“אין דברי־תורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא כלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו” (שו”ע יו”ד רמ”ו, כ”א).

אוצר החכמה

שתי סיבות מונה מרן הסטייפלר לכך שעיקר הצלחת התורה תלוי ביגיעה ובצער הנלווים אליה:

“הסיבה האחת - טבעית:

“כך הוא טבעו של אדם שדבר שבא לו בקלות, יהיה מה שיהיה, לא נחקק היטב בזכרונו. ובבוא לפניו עניינים אחרים מיד הוא שוכח את הקודמות. מה שאין כן כשיגע וסבל עליהם הרבה ייסורים שאז הדברים נחקקים מאוד מאוד בזכרונו והיא שעומדת לו שלא תשתכח ממנו, והוא על דרך שאמרו ז”ל ושבעות מא, ב: מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה. וזהו שמצינו שהקב”ה אמר לאברהם אבינו “לך לך וגו’ אל הארץ אשר אראך” ופירש רש”י: “ולמה לא גילה לו מיד? כדי לחבבה בעיניו כו’”. ולמדנו, שהדבר מתחבב על האדם כשהוא מחפש אחריו ומשתוקק אליו זמן רב קודם השגתו, ואילו היה בא לו אותו דבר עצמו בהיסחיהדעת ובלא התשוקה להשגתו לא היתה חביבה בעיניו. וידוע שהדבר שעושה על האדם רושם גדול של

שמחה, הוא נחקק בזכרוננו וזוכרו זמן רב, וממילא יוצא מכאן שהזכרון לזכור את תלמודו הוא לפי רוב תשוקתו והשתדלותו המביאים לשמחה בהשגת הדבריתורה).

"והסיבה השניה - סגוליית:

"כי כל צער וצער שהאדם מצטער עבור התורה וכל משהו יגיעה שיגע בתורה אינו הולך לאיבוד ח"ו, וזוכה עבורו קנין בתורה והשגתה, אם במקום זה אם במקום אחר. ואמרו חז"ל (סנהדרין צט, ב) על הפסוק: 'נפש עמלה עמלה לו' - הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר. ובוודאי, כל מה שסבל יותר עבור התורה זוכה יותר לסייעתא דשמיא, וכדתנן (אבות ה, כב) 'לפום צערא אגרא'. ולכן, על ידי עסק התורה מתוך הצער ומתוך היסורים וכו' - זוכה שתהא תורתו משתמרת בידו".
(על-פי הגדה של פסח - "ארוזי הלבנון")

לימוד תורה מתוך הדחק - ללא כל תחושת העולם-הזה

אוצר החכמה

"אין דברי-תורה מתקיימים... בלומדים מתוך עידון... אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד..." (שו"ע יו"ד דמ"ו, כ"א).

רבים חושבים שבהרחבת-הדעת יוכלו ללמוד טוב יותר. ולא היא! כי ככל שמסתגלים יותר למנעמי העולם-הזה, כך מתרגלים אליהם, מרגישים את טעמים עד כי טעם התורה מתערב בטעם העולם-הזה - ונחסר ב"תורה לשמה". דברים אלו אמר רבי ראובן יוסף גרשנוביץ בהספד על מרן בעל ה"קהילות יעקב", והוסיף: לנפטר הדגול היו שנים שהיתה חסרה לו פת-לחם. וגם כשקיבל משכורת היא הספיקה לו אך לפת-לחם. לפעמים גם בשבת הסתפק בפת-לחם - במצב זה זכה לתורה לשמה. רק בה - בתורה - הרגיש טעם.

בהמשך דבריו הביא רבי ראובן יוסף את ביאורו של רבי ישראל סלנטר לדברי המדרש ופקודי נ"ב, על רבי שמעון בן-חלפתא שלא היתה לו פרנסה והתפלל להקב"ה וניתנה לו אבן טובה מן השמים. הפצירה בו אשתו שיאמר לה מהיכן השיגה, כי רצתה שיחזירנה כדי שלא יהא שולחנם חסר לעולם-הבא. רבי יהודה הנשיא ביקש לשכנעה שיהנו מאבן-יקרה זו שזכו בה משמים עד כי אם שולחנם יהא חסר לעולם הבא - הוא, רבי יהודה הנשיא, ישלימנו! ואף-על-פי-כן לא הסכימה, בטענה שאין אדם רואה חבירו בעולם-הבא, אלא כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו, שנאמר: "הולך אדם אל בית עולמו". ואכן, לבסוף הוחזרה האבן, כמסופר במדרש.

את פשר סירובה של אשת רבי שמעון בן חלפתא להצעת רבי יהודה הנשיא שישלים את שולחנם לעולם־הבא אם יחסר כתוצאה משימוש באבן היקרה, האיר רבני ישראל סלנטר כך:

- הלא זכות התורה שלנו היא של תורה מתוך הדחק, ואיך אתה, רבי, שזכית לשני שולחנות (כידוע נתברך רבי בעושר) תוכל להשלים שולחננו? ואף שרבי נקף עשר אצבעותיו בשעת פטירתו ואמר שלא נהנה מן העולם־הזה אפילו באצבע קטנה, מכל מקום נהנה מכך שהיה מפרנס אחרים כמובא בגמרא, וגם דבר זה נחשב להנאה והוא מהווה חסרון בלימוד תורה מתוך הדחק.

- רבי שמעון בן־חלפתא שלא היה לו ממון כלל, לא לעצמו וכל־שכן לאחרים - למד באמת תורה מתוך הדחק. וזהו שאמרה אשת רבי שמעון בן חלפתא לרבי: איך תוכל להשלים שולחננו?...

ואמרו חז"ל (סנהדרין כ, א): "שקר החן" - זה דורו של משה, 'והבל היופי' - זה דורו של חזקיהו. 'אשה יראת ד' היא תהלל' - זהו דורו של רבי יהודה בר עילאי. אמרו עליו על רבי יהודה ברבי עילאי שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה". תורתם של דורו של משה שהיו מקבלי התורה, ודורו של חזקיהו שלא היו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטהרות - נחשב שקר והבל מול תורה שנלמדה מתוך הדחק.

באופן זה - סיים רבי ראובן יוסף גרשנוביץ - היה לימוד תורתו של הסטייפלר. סיפרו שבנובהרדוק היו ישנים ארבעה על כר אחד. כל אחד הניח ראשו בצד אחר של הכרית. על ידי זה זכה לתורה לשמה, שלא היה לו שום טעם והרגשה בעולם־הזה, אלא רק בתורה הקדושה.

(**"ניצוצי אש"**)

"הלומדים תורה מתוך הדחק מרגישים בעונג לימוד התורה"

"אין דברי תורה מתקיימים ... כלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד..." (שו"ע יו"ד דמ"ו, כ"א).

הטור בתחילת הלכות שבת מביא את דברי הגמ' "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". ופעם שאל רבי יעקב בעל הטורים את אביו הרא"ש על עצמו, האם הוא נכלל בין אלו שנאמר עליהם "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות", או שמותר לו להצטרך לבריות מכיון שאפילו לעשות שבתו חול אין בידו.

נורא להתבונן באיזה מצב למד בעל הטורים תורה, ומה קיבלו מזה כלל ישראל.
זו תורה הנלמדת ע"י הדחק.

דברים אלו מביא רבי מיכל יהודה ליפקוביץ, בעל ה"מנחת יהודה", בפתיחת משא שבו בין יתר דבריו תיאר את הקשיים והמלחמות שהיו מנת־חלקם של בני־התורה בדור הקודם, ואת המתבקש מאיתנו.
והוא מוסיף ואומר:

"אצלנו רחוקים מאוד ממושגים אלו. בתקופה שהיינו צעירים היה לנו קצת מושגים בזה. ראינו עוד 'פת במלח תאכל ועל הארץ תישן', הרגשנו מצבים כאלו בלימוד התורה, תורה מתוך הדחק זו תורה אחרת לגמרי, תורה לשם תורת ד', הגוף אינו קיים, רק הנשמה, הלב והנפש פועלים. לדוגמא: בזמן שלמדתי בוילנא בישיבת רמיילס, בכל יום ראשון בבוקר לא היתה ככר לחם לאכילה. ומדוע? לא היו מביאים לחם מהמאפיה. היה 'גבאי' שהיה הולך לבתים לאסוף ככרות לחם. כל בעל בית היה נותן 'פתק' לחנות שיתנו כך וכך ככרות לחם עבור תלמידי הישיבה. ולפי הפתקים היה הגבאי אוסף את הלחמים ומביאם לישיבה. הוא לא היה משימם בחדר האוכל, אלא היה מחלק קילו או שניים לכל תלמיד ותלמיד. ביום ראשון בשבוע נמצא שכמעט לא היה פת לחם לאכול, וכל אחד היה מסתדר עם האוכל לעצמו. לפעמים היה קשה להכניס האוכל לפה... ובכל זאת ישבו ולמדו. היינו סובלים בחדרים מקור עז, לא הסיקו את התנורים. לפעמים היינו מתעוררים באמצע הלילה והיינו נכנסים לאולם הישיבה לעמוד ליד התנור - בגלל הקור העז שהיה. ועוד כהנה מצבים גשמיים קשים - ולמדו.

"בזמנו לא היה 'תה' בישיבה, היו מחלקים מספר קוביות סוכר למשך שבוע. פעם דיברו עם רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי על סבלם של הבחורים ונדמה שדיברו על המחסור ב'סוכר' או דבר אחר, ומסרו לי שהשיב בהאי לישראל: 'קינדרלאך, חשובע בעלי־בתים אין וילנא אבען דאס אויך נישט!' ('בנים חביבים, בעלי־בתים חשובים אשר בוילנא גם להם אין זאת') - כך הוא אמר, ולא היה הדבר גוזמא.

"היתה תקופה שרבי חיים עוזר עצמו היה נוסע בכרכרה עם יהודי נוסף כדי לאסוף כסף אצל בעלי־הבתים בשביל להחזיק את הישיבה. אירע שנכנס לבית שלא הכירו בעלי־הבית, רק בכל זאת ראה לפניו דמות אדם עם תואר־פנים, ותרם סך עשרים וחמש זהובים (זלטות). אחר כך נודע לו שהמתרים היה רבי חיים עוזר - ושלח תוספת לתרומה שנתן. עד כדי כך היה המצב הגשמי של הישיבה. פעם התלוננו הבחורים לפני רבי חיים עוזר שקר מאוד בחדרים, ותיכף על המקום שלח רבי חיים עוזר כמה עגלות אבני־הסק להסיק בהם התנורים, אלא שהתנורים היו שבורים, וכל

¹⁰⁰⁸הערה

החדרים עלו בעשן, והיו סובלים מכאבי ראש. לכן או שסבלו מקור עז או שסבלו מכאבי ראש - ולמדו. כיבוס הבגדים לא נעשה בישיבה, היתה באה גויה ולוקחת הבגדים לכיבוס, כאשר כל בחור היה צריך לממן זאת מכיסו הפרטי, המצב הגשמי היה ממש נורא... ולא נשברו ממצבים אלו, כי אלו שזוכים ללמוד תורה מתוך הדחק, מרגישים בעונג לימוד התורה הממלא אותם בשמחת החיים ואינם מרגישים בדוחק.

"אני חושב שבזמנינו לא היו עומדים בנסיונות אלו כי עכשיו מפונקים הרבה, מפנקים בבית... בימים ההם מי חשב על חליפה? מי חשב על כובע? מה שהיה היה, לא היה כלום ולא דרשו כלום, לא היה חסר כלום...

"אבל גם בתקופתנו, שחסר ענין לימוד התורה מתוך הדחק, אפשר גם-כן ללמוד תורה על דרך זה שיהיה כלימוד מתוך הדחק, וזה בתנאי שלא יעשו עסק מהחלק הגשמי. אם יעשה אצלו לעיקר רק את לימוד התורה והעונג רק ממנה, יש לזה גם בחינה של לימוד התורה מתוך הדחק, כי כל הרחוב מלא בתענוגים, חלון הראווה של הרחוב זה תענוגים, עידונים ומילוי הרצונות. וצריך לעבוד על עצמו לעקור ממנו את מה שרואה, שלא יהיה אצלו עיקר ויסוד בחיים כפי שמורגל הביטוי באמריקה 'מאכען אלעבען' (ולעשות חיים) שכל זה יכול להתבטאות באופנים שונים, אם ברדיפה אחר תאוות האכילה ובהסתובבות בקיוסקים וכדו', ואם בריצה אחר ה'מודה' בלבוש.

¹⁰⁰⁹אוצר החכמה

"כל זה בכלל לימוד התורה מתוך עידון ומילוי הרצונות שעל זה כתב הרמב"ם: אין דברי תורה מתקיימין באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה.

"ענין זה שלא יתעדן ויתענג למלא הנאותיו ורצונותיו נשכח לגמרי - לא מבינים מה זה! הלא נשכח שכל ענייני הגשמיות הם רק טפלים וכל עיקר העיקרים זה רק רוחניות. ואמרו במדרש תהילים: 'צדיק אוכל לשובע נפשו' - הצדיק והמשכיל אוכל מעט כדי לקיים עצמו לעבודת הקב"ה, אמנם הוא לבוש נקי ואוכל כדי צרכו אבל כל זה רק כדי לקיים את עצמו, אבל הרשע והאויל אינו כן אלא אוכל להנאת גופו וממלא בטנו ואינו חושש להוצאת ממון.

"והגמרא בחולין מביאה על יעקב אבינו ע"ה שחזר בשביל פכים קטנים כי צדיקים חסים על ממונם אפילו על שוה פרוטה. כי פרוטה כשרה קשה להשיג.

"האם יודעים בזמנינו ממושג כזה?!

"בתקופתנו רגילים בפזרנות ופינוק וממילא יש צורך לממון, ומחפשים וטרודים מזה, ומלאים בתכניות שונות, ואם כן האם במצב כזה אפשר להיות שקוע בלימוד? הלא המח מבולבל. לו לא היתה ירידה בהבנת והשקפת ערך החיים כפי שנראה בזמנינו, הרי כמה תלמידי חכמים היו יוצאים גדולי תורה. והסיבה שלא יוצאים כאלה, כי מותרות העולם הזה והנאותיו מטרידות אותם מיגיעת התורה".

(מתוך מאמר תורני)

אוצר החכמה

חיי צער - כשגם הפת-במלח מוטלת בספק...

"אין דברי-תורה מתקיימים... בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד..." (שו"ע יו"ד דמ"ו, כ"א).

על דברי הברייתא: "כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה", הקשה רבי יצחק בלאזר בעל ה"כוכבי אור": מהי ההוספה של "וחיי צער תחיה". וכי "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן" אינם חיי צער? ותירץ, ש"חיי צער" פירושם שגם ה"פת במלח וכו'" ^{אוצר החכמה} **הינם בספק, ואין האדם יודע אם למחר יהיה לו**, ואף-על-פי-כן - "ובתורה אתה עמל!"...

אוצר החכמה

("לב אליהו" בראשית, שביבי 96).

רבי בן-ציון יאדלר, המגיד הירושלמי, מספר:

"פעם אחת דיברתי עם רבי נפתלי הירץ בעניין מידת ההסתפקות, ואמר לי שלמידת ההסתפקות לא די להסתפק בעניין אכילה ולקבל באהבה, כמאמר חז"ל: 'פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה', אלא צריך להסתפק ולקבל באהבה את הסיבות, איך בא לו 'הפת במלח'.

"ואמר לי שבעת שהיה דר במאה שערים, היתה פרנסתו עלידי אשה אחת שאספה ככרות לחם מהשכינים והביאה לו לאכול, ופעם אחת איחרה להביא לו את הלחם, והיה לומד ברעבון נפשו, עד שחשכו עיניו וכמעט שהגיע לבולמוס, וכיון שראה שפתחה את הדלת והביאה את הלחם, האירו עיניו כמאמר חז"ל: 'פת בסלו'. מזה אנו יכולים לדעת כיצד היו דורות הראשונים לומדים מתוך הדחק, ומתפללים במסירות-נפש".

("בטוב ירושלים")